

ei homo esse in via cum Deo, nisi quia Deus ubique est? Aut si non placet dici impios esse cum Deo, qui ubique præsto est, sicut non dicimus cæcos esse cum luce, quæ eos circumfundit; unum reliquum est ut hic adversarium præceptum Dei intelligamus, quod advertatur peccare volentibus, & datum est nobis ad hanc vitam, ut sit nobiscum in via; cui oportet nos contemere cito, legendo, præaudiendo, deferendo ei culmen auctoritatis, ut quod aliquis intelligit (1) non oderit propter hoc quod advertatur peccatis suis, sed magis diligit propter correctionem; quod vero obscurum est, oret ut intelligat. *Hieronymus* (super illud, *Esse contentius*) Sed ex præcedentibus manifestus est sensus quod Dominus nos ad concordiam proximi cohortatur: nam supra dictum est: *Vade reconciliari fratri tuo, Chrysostronus* super Matth. (hom. 11. in opere imperf.) Festinat enim Dominus ut ad amicitiam festinemus inimicorum nostrorum quamdiu vivimus in hac vita, sciens quam periculosum est si unus ex inimicis pace non facta mortuus fuerit. Si enim inimicantes per mortem iveritis ante iudicem, tradet te Christo, convincens te reum iudicio ejus. Tradet autem te iudici, etiam si te prius rogaverit: qui enim rogat prius inimicam, ream facit eum ante Deum. *Hilarius* (can. 4. in Matth. à med.) Vel adversarius tradet vos iudici, quia manens in eum similitas vestire ira vos arguit. *Augustinus* (Lib. 1. de Serm. Domini cap. 21.) Iudicem intelligo Christum: Pater enim omni, ne iudicium dedit Filio: Joan. 5. ministrum autem intelligo Angelum. *Et Angeli*, inquit (supra 5.) ministrabant ei: & cum Angelis suis venturum credimus ac iudicandum. Unde sequitur: *Et iudex tradat te ministro.* *Chrysostronus* super Matth. (hom. 11. in opere imperf. circa finem.) Vel ministro, idest angelo pœnarum crudeli, & ille mittet te in carcerem gehennæ: unde sequitur: *Et in carcerem mittaris.* *Augustinus* (Lib. 1. de Serm. Domini in monte cap. 22.) Carcerem autem intelligo pœnas, videlicet tenebrarum. Et ne quis istum carcerem contemneret, sequitur: *Amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem.* *Hieronymus*. Quadrans, genus nummi est quod habet duo minuta: hoc est ergo: Non egredieris de carcere donec etiam minuta peccata persolvās. *Augustinus* (Lib. 1. de Serm. Domini cap. 22. ante med.) Aut enim pro eo positum est

(1) *Al.* non oderit propter correctionem. (2) *Al.* luit. (3) *Al.* Si pacem fecisses. (4) *Al.* intelligentiam. (5) *Al.* carcer. (6) *Al.* Postquam Dominus primum mandatum adimplevit, scilicet *Non occides*, ordinate procedit ad secundum, dicens, &c. (7) *Al.* decimo. (8) *Al.* deest hoc. (9) *Al.* *Hic etiam omittitur* hoc.

Ex edit. P. Nicol. (a) Partim cap. 3. sic prius notabatur, partim cap. 2. partim 10. ibi non indicatis; plenius tamen & alia ferie.

quod nihil relinquitur impunitum; sicut cum volumus exprimere aliquid ita exactum, ut nihil relinqueretur, dicimus, Uique ad fecem: vel significantur sub nomine quadrantis novissimi terrena peccata. Quarta enim pars elementorum hujus mundi, & ea novissima, terra invenitur. In hoc autem quod dictum est, *Solvās*, significatur pœna æterna. Et sicut positum est *donec*, ubi dictum est (Psal. 109.) „Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis:“ non enim cum fuerint inimici ei sub pedibus positi, desinit regnare; ita & hic accipi potest: *Non exies inde donec solveris novissimum quadrantem*: semper non exiturum, quia solvet semper novissimum quadrantem: dum sempiternas pœnas peccatorum terrenorum (2) luet. *Chrysostronus* super Matth. (hom. 11. in opere imperf. circa finem.) Vel si quidem in hoc sæculo (3) pacem feceris, etiam gravissimi operis poteris accipere (4) indulgentiam; si autem semel condemnatus fueris, missus in carcerem non solum de gravibus peccatis, sed etiam de verbo otioso, quod potest significari per quadrantem, exigentur à te supplicia. *Hilarius* (can. 4. in Matth.) Quia enim caritas plurimum peccatorum tegit, novissimum pœne quadrantem solvemus, nisi pretio ipsius culpa criminum redimatur. *Chrysostronus* super Matth. (hom. 11. operis imperf. circa finem.) Vel angustia hujus mundi appellantur (5) carceres, in quas plerumque peccantes mittuntur à Deo. *Chrysostronus* in hom. (16. super illud: *Esse contentius*.) Vel loquitur hic de iudicibus qui sunt in mundo isto, & de via quæ est ad hoc iudicium, & de carcere isto: ut non solum à futuris, sed & à præsentibus auditorem inducat, quæ sunt ante oculos, & magis confueverunt movere, sicut & Paulus dicit Rom. 13. „Si male feceris, time potestatem: non enim sine causa gladium portat.“

(a) *Chrysostronus* in hom. (17. in initio.) Postquam (6) Dominus quid primum mandatum contineret edocuit, scilicet *Non occides*, instituto pergens ordine, provehitur ad secundum, dicens: *Audistis quia dictum est antiquis, Non machaberis.* *Augustinus* (a) (7) de decem Chordis (cap. 3.) Idest, non ibis ad aliquam aliam præter uxorem tuam. Si enim (8) hoc exigis ab uxore, non vis hoc reddere uxori, cum debeat in virtute præcedere uxorem? Turpe autem est ut vir dicat (9) hoc non posse fieri. Quod femina

facit, vir non potest? Noli autem dicere: Uxorem non habeo, ad meretricem pergo, nec hoc præceptum violo, quod dicit, *Non machaberis*: jam enim nostri pretium tuum, jam nostri quod manduces, quod bibas. Abstine ergo te à fornicationibus. Cum enim imaginem Dei (quod es tu) corrupis per fornicationes, & desuetas libidinis, ipse etiam Dominus, qui scit quid tibi utile sit, hoc præcipit, ne per illicitas voluptates corrumpat templum ejus, quod esse cepisti. *Augustinus* contra Faustum (Lib. 19. cap. 23.) Sed quoniam putabant pharisæi, tantummodo corporalem cum femina illicitam commixtionem vocari mœchiam, demonstravit Dominus talem concupiscentiam nihil aliud esse, dicens: *Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam jam machatus est eam in corde suo.* Quod autem lex præcipit (Exod. 20. „Non concupisces uxorem“, proximi tui,“ videbatur Judæis intelligendum esse de oblatione, non de concubitu. *Hieronymus* (super illud, *Qui viderit mulierem*.) Inter (1) *pathos*, & *propasitionem*, idest inter passionem, & propasitionem, hoc interit, quod passio reputatur (2) in vitium; propasio, licet vitii culpam habeat, tamen non tenetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, & anima ejus fuerit titillata; hic propasione percussus est. Si ergo consenserit, de propasione transivit ad passionem, & huic non voluntas (3) peccandi est, sed occasio. Quicumque igitur viderit ad concupiscendum; idest sic aspexerit ut concupiscat, & facere disponat; iste recte mœchatus dicitur in corde suo. *Augustinus* Lib. 1. de Serm. Domini (cap. 23.) Nam tria sunt quibus impletur peccatum; scilicet suggestio quæ per memoriam fit, sive per corporis sensus: quod si frui delectaverit, delectatio illicita refrenanda est: si autem consensio facta fuerit, plenum peccatum est. Verumtamen delectatio ante consensum vel nulla est, vel tenuis, cui consentire peccatum est. Si autem (4) & in factum processerit, videtur satiari, & extingui cupiditas. Sed postea cum suggestio repetitur, major accenditur delectatio, quæ adhuc minor est quam illi quæ in consuetudinem vertitur.

S. Thom. Oper. Tom. VIII.
(1) *Al.* Inter passionem, & propasitionem. (2) *Al.* pro vitio. (3) *Al.* peccati. (4) *Al.* & si. (5) *Al.* Si ergo continue velis oculos pulchris faciebus inspicere, capieris omnino, etsi vis vel ter fortasse possis continere, non enim es extra humanam naturam. Qui autem flammam semel accendit, etiam visus muliere absente, format apud se imaginem turpium actionum, à quibus multoties procedit ad opus. Quod si aliquis se orando, oculos omnium ad se traxerit, etiam nulli plagam intulerit, pœnam patietur extremam: venenum enim confecit, etsi nullus qui bibat inventus sit. Quod autem vitis dicit, hoc etiam ad feminas loquitur: capiti enim loquens, & corpori perstradet. (6) *Al.* deest sic.

Ex edit. P. Nicol. (a) Nec in Glossa, nec in Anselmo, pro quo passim substituitur Glossæ nomen, ut nec in Hieronymo, Beda, Rabbano, vel alibi occurrit.

quam vincere difficile est. *Gregorius* in 21. Moral. (cap. 2.) Quilquis vero incaute exterius respicit, plerumque in delectationem peccati cadit, atque obligatus desiderii, incipit velle quod nolit. Valde namque est quod caro deorsum trahit, & semel species formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu solvitur. Providendum ergo nobis est: quia intueri non debet quod non licet concupisci. Ut enim munda mens in cogitatione fervetur, à lascivia voluptatis suæ deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam. *Chrysostronus* in hom. (17. super illud, *Jam machatus est*.) Si (5) ergo studeas venas vulvibus oculis frequenter inspicere, profecto capieris, etiam si secundo, & tertio possis fortasse animum continere. Neque enim extra naturam aleamque humanam consistis. Qui enim in se flammam cupiditatis accenderit, etiam absente muliere quam vidit, jugiter apud se turpium rerum simulacra depingit, & nonnumquam ad flagitium ipsum etiam opere pervenit. Si quæ vero ideo ornatur, & comitur, ut in se oculos hominum irriter, etiam si nullum pulchritudine sua potuerit vulnerare, dabit tamen extrema supplicia: paravit quippe venenum, porrexit poculum, etiam si nullus qui biberet, inventus sit. Quod autem ad solos viros videtur dirigere, etiam feminis competit eum enim capiti loquitur: toti profecto corpori admonitio communis est.

(r) *Glossa* (a) Quia non solum peccata vitanda sunt, sed & occasiones peccatorum tollendæ, postquam docuit vitare mœchie peccatum; non solum in opere, sed etiam in corde, consequenter docet occasiones peccatorum abscindere; dicens: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te.* *Chrysostronus* super Matth. (hom. 12. oper. imperf.) Sed si, secundum Prophetam (Psal. 37.) non est sanitas in carne nostra; quot membra quis habet, debet abscindere, ut secundum malitiam carnis, sufficiat pœna membrorum. Sed videamus si sic possibile est intelligere de oculo corporali, vel manu. Sicut totus homo, non enim es extra humanam naturam. Qui autem flammam semel accendit, etiam visus muliere absente, format apud se imaginem turpium actionum, à quibus multoties procedit ad opus. Quod si aliquis se orando, oculos omnium ad se traxerit, etiam nulli plagam intulerit, pœnam patietur extremam: venenum enim confecit, etsi nullus qui bibat inventus sit. Quod autem vitis dicit, hoc etiam ad feminas loquitur: capiti enim loquens, & corpori perstradet. (6) *Al.* deest sic.

neque sic convenit. Si enim dexter oculus scandalizat, sinister quid facit? Nam quid contradicit dextero, ut quasi innocens reservetur? *Hieronymus* (super illud: *Si oculus tuus dexter*). In dextero ergo oculo, & dextera manu, & fratriam, & uxoris, & liberorum, atque affinium, & propinquorum innitur affectus; quem si ad contemplandam veram lucem nobis impedimento cernimus, debemus truncare hujusmodi portiones. *Augustinus* (Lib. 1. de Serm. Domini cap. 24.) Quemadmodum autem in oculo contemplatio, sic in manu actio recte intelligitur. Per oculum autem intelligimus dilectissimum amicum: solet enim ab eis qui vehementer volunt exprimere dilectionem suam, ita dici: Dilige eum ut oculum meum. Oportet autem intelligi per oculum amicum consiliarium, quia oculus iter demonstrat. Quod autem additum est, *Dexter*, fortasse ad augendam vim dilectionis valet; dextrum enim oculum homines magis formidant amittere. Vel quia dexter est, intelligit consiliarius in rebus divinis, sinister autem oculus est consiliarius in rebus terrenis: ut sic ille sit sensus: Quicquid illud est quod ita diligit ut pro dextero oculo habeas, si scandalizat te, id est si impedimento est tibi ad veram beatitudinem, ejice eum, & projice abs te. De sinistro autem scandalizante superfluum erat dicere, quandoquidem nec dextero parcendum est. Dextera autem manus accipitur dilectus adjutor in divinis operibus; sinistra autem in operibus quæ huic vitæ, & corpori sunt necessaria. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Vel aliter vult Christus ut non solum de periculo nostri peccati curemus, sed etiam ne ad nos pertinentes turbæ aliquid agant; ut puta si habes aliquem amicum qui res tuas bene aspiciat quasi proprias oculus, aut qui procurat res tuas quasi propria manus; si eum agnoveris aliquid turpiter agere, projice eum longe abs te, quia scandalizat te: quia non solum pro nostro peccato, sed etiam proximum, quos prohibere possumus, dabimus rationem, *Hilarius* (can. 4. in Matth.) Est ergo innocentie gradus celsior: carere enim non solum propriis vitis, (1) sed etiam extrinsecus incidentibus, admonetur. *Hieronymus* (super *Si oculus*.) Vel aliter. Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem & sensum in diversa volitantem oculum nuncupavit. Per dexteram autem, & ceteras corporis partes, voluntatis ad effectum initia demonstrantur. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Oculus enim vite carnis speculum est interioris oculi. Habet autem & corpus suum

(1) Al. si extrinsecus.

sensum, quod est oculus sinister, & appetitum, quod est manus sinistra. Partes autem animæ dextræ vocantur, quoniam in libero arbitrio anima est creata, & sub lege justitiæ, ut recte videat, & agat. Pars autem corporis, quæ non habet liberum arbitrium, & est sub lege peccati, sinistra dicitur. Non autem carnis sensum, vel appetitum præcidere jubet: desideria enim carnis retinere possumus, ut non faciamus quod desiderat caro; præcidere autem non possumus, ut non desideret. Quando autem ex proposito volumus malum, & cogitamus, tunc dexter sensus, & dextera voluntas nos scandalizant; & ideo hic præcidere jubet. Possunt enim præcidi propter arbitrii libertatem. Vel aliter. Omne bonum generaliter quod nos, vel alios scandalizat, præcidere debemus à nobis; sicut si visito aliquam mulierem causa religionis, bonus respectus est oculus dexter; sed si assidue visitans decidi in laqueum desiderii ejus, vel etiam quidam videntes scandalizantur, dexter oculus scandalizat, quod bonum est scandalizat: oculus enim dexter est bonus respectus, id est intentio, manus dextera, bona voluntas. *Glossa* (ordinaria.) Vel oculus dexter est vita contemplativa, quæ scandalizat, in desiderio mittendo, vel arrogantiam, vel cum ex infirmitate contemplari ad purum non valemus. Dextera autem manus est bona operatio, vel vita activa, quæ scandalizat, dum per sæculi frequentiam, & occupationis tædio illaqueamur. Si quis ergo non potest frui contemplativa, non torpeat orio ab activa, vel ne, dum occupatur actibus, arefeat ab interna dulcedine. *Remigius*. Sed quare ejiciendus sit dexter oculus, & dextera manus abscindenda, manifestat cum subdit: *Expedit enim*, &c. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Quoniam enim alter alterius membra sumus, melius est ut sine uno tali membro salvemur, quam ut volentes tales habere, & ipsi pereamus cum eis. Vel melius est ut sine uno respectu, aut uno bono opere salvemur, quam dum omnia opera bona volumus facere, cum omnibus pereamus.

(1) *Glossa*. Docuerat superius Dominus alienam uxorem non esse concupiscendam; consequenter hic docet suam non esse dimitendam, dicens: *Dicitur est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii*. *Hieronymus* (hoc loco.) In posteriori parte istum locum plebiscit Dominus & Salvator exponit, quod Moyses libellum repudii dari iusserit propter duritiam cordis meritorum, non dissidium concedens, sed auferens homicidium. *Chrysostomus*

super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Quando enim Moyses filios Israel eduxit de Ægypto, genere quidem erant Israelitæ, moribus autem Ægyptii. Propter morem Gentilium continebat ut non odiret uxorem; & quia dimittere illam non permittebatur, paratus erat interficere eam, aut assidue affligere. Ideo iussit dari libellum repudii, non quia bonum erat, sed quia remedium erat mali peioris. *Hilarius* (can. 4. in Matth.) Sed Dominus æquitatem in omnes concilians, manere eam maxime in conjugum pace præcepit: unde subdit: *Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, &c.* *Augustinus* contra Faustum (Lib. 19. cap. 26.) Quod hic præcepit Dominus de uxore non dimittenda, non est contrarium ei quod lex præcipit ut *Manichæus* dicebat: neque enim ait lex, Qui voluerit dimittere uxorem, cui esset contrarium non dimittere; sed utique volebat dimittere uxorem à viro, qui hanc interposuit moram, ut in dissidium animus præcepit libelli conscriptione restitueret uxorem, qui inter ipsam & uxorem pacifice agendo, concordiam suaderent, & libellum non scriberent, (1) nisi in animo nimis perverso consilium concordie non valeret. Sic ergo neque primorum hominum legem per verborum additamenta implevit, neque illam quæ per Moysen data est, quasi contrarium oppositione destruxit, ut *Manichæus* dicebat; sed potius omnia ex Hebræorum lege commemorata ita commendavit, ut quicquid ex persona sua insuper loqueretur, vel ad expositionem requirendam valeret, si quid illa obscure posuisset, vel ad tutius observandum quod illa voluisset. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 1. cap. 25.) Qui ergo dimittere uxorem quaerit, significavit quantum potuit duris hominibus, de nolle dissidium. Dominus ergo ad illud confirmandum, ut non facile uxor dimittatur, solam causam fornicationis excepit, dicens: *Excepta causa fornicationis*; ceteras vero universas molestias, si quæ forte extiterint, jubet pro fide conjugali fortiter sustineri. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Si enim extraneorum vitia supportare debemus, dicente Apostolo Galat. 6., invicem onera vestra portate; quanto magis (2) uxorem? Vir autem Christianus non solum se inquinare non debet, sed nec aliis inquinandi occasionem præbere: alioquin illorum crimen ad istius redun-

dat peccatum qui illis committendi criminis factus est causa. Qui ergo dimittere uxorem occasionem dedit adulteriorum committendorum, ut & illa adulteretur in alterum, & alter in illam, pro adulteris hujusmodi condemnatur; & ideo dicit, quod qui dimiserit uxorem suam, facit eam meretricem. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 1. cap. 25.) Ulterius etiam meretricem dicit virum qui eam duxerit quæ dimissa est à viro, scilicet per libellum repudii; & ideo subdit: *Et qui dimissam duxerit, adulterat*. *Chrysostomus* in hom. (17.) Non enim dicas quoniam vir suus (3) eam dimisit, quia etiam postquam dimissa est, remanet dimittentis uxor. *Augustinus* de Serm. Domini (Lib. 1. cap. 25.) Huius autem rei Apostolus terminum ostendit, qui tandiu observandum dicit quamdiu vir ejus vivit. Illo autem mortuo dat nubendi licentiam. Si autem non conceditur alteri nubere mulieri vivente viro à quo recessit; multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere: neque enim contra illud præceptum, quo Dominus dimittere conjugem vetat, facit qui cum ea non carnaliter, sed spiritualiter vivit, cum non eam dimittat. Beatiora namque sunt conjugia eorum qui inter se pari (4) consensu continentiam servant. Oritur autem hic quaestio, cum Dominus causa fornicationis permittat dimittere uxorem, qualiter hic intelligenda sit fornicatio: utrum ut eam fornicationem credamus dictam quæ stupris committitur, an, quemadmodum Scripturæ solent fornicationem vocare, omnem illicitam corruptionem; sicut est idolatria, vel avaritia, & omnis jam transgressio legis per illicitam concupiscentiam. Sed si licet, secundum Apostolum, ut dimittatur conjux infidelis, quamvis melius sit non dimittere, & tamen non licet secundum præceptum Domini ut dimittatur conjux, nisi causa fornicationis; fornicatio est etiam ipsa infidelitas. Porro si infidelitas fornicatio est, & idolatria infidelitas, & avaritia idolatria; non est dubitandum, & avaritiam fornicationem esse. Quis ergo jam quamlibet illicitam concupiscentiam potest recte à fornicationis genere separare, si avaritia fornicatio est? *Augustinus* in Lib. Retract. (Lib. 1. cap. 19.) Nolo tamen putare lectorem in re tam difficili istam sibi disputationem nostram debere sufficere: non enim omne peccatum fornicatio est spiritualis, neque enim omnem peccatum Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit dicentes: *Dimitte nobis debita nostra*; in 6. cum perdat omnem qui fornicatur ab eo. Utrum etiam propter hanc licet dimittere uxorem, latebrosissima quaestio est; licere tamen propter istam

(1) Al. nisi jam. (2) Al. uxorem. (3) Al. dicit eam. (4) Al. sensu.

quæ in stupris committitur, nulla quæstio est. *Augustinus* in Lib. 83. Quæstionum (quæst. ult.) Si enim aliquis asserat solam (1) illam fornicationem Dominum admittere ad causam relinquendæ conjugis, quæ concubitu illicito perpetratur; potest dicere, Dominum de utroque fidei dixisse, ut neutri liceat alterum relinquere, nisi causa fornicationis. *Augustinus* de Serm. Dom. (Lib. 1. cap. 28.) Non (2) tantum fornicantem uxorem dimittere conceditur; sed quisquis eam quoque uxorem dimittit à qua ipse cogitur fornicari, causa fornicationis utique dimittit; non tantum illius, sed & suæ: illius, quia fornicatur, suæ, ne fornicetur. *Augustinus* de Fide, & Opere (cap. 16.) Eodem etiam modo eam rectissime dimittit, si viro suo dicat, Non ero uxor tua, nisi mihi de latrocinio divitias congreges, aut si quid aliud vel facinorosum, vel flagitiosum in viro monuerit. Tunc enim ille cui hoc uxor dicit, si veraciter poenitens est, membrum quod eum scandalizat amputavit. *Augustinus* de Serm. Domini in monte (Lib. 1. cap. 28.) Nihil autem est iniquius quam fornicationis causa uxorem dimittere, si & ipse convincitur fornicari: occurrit (3) enim illud (Rom. 2.) „ In quo alterum iudicas, te ipsum condemnas. “ De eo autem quod dicit: *Ecce qui dimissam duxerit, adulterat*; potest queri utrum sicut mœchatur ille qui eam ducit, sic & illa quam ducit: jubetur enim ab Apostolo & illa manere inupta, aut viro reconciliari. Sed tamen si discesserit à viro, multum interest utrum dimittat, an dimittatur: si enim ipsa virum dimiserit, & alteri nupsit, videtur cupiditate mutandi conjugii virum priorem reliquisse; quæ adulterina cogitatio est: sed si dimittatur à viro, invenire non potest quomodo, cum vir & mulier pari consensu miscantur, unus eorum mœchatus sit, & non alter. Huc accedit quia si mœchatur ille ducendo eam quæ dimissa est à viro, ipsa facit eum mœchari; quod hic dominus verat.

(1) *Al. Glossa (a)* Docuerat supra Dominus non esse injuriam proximo inferendam, prohibendo iram cum homicidio, concupiscentiam cum adulterio, & dimissionem uxoris cum libello repudiij; nunc autem consequenter docet ab injuria Dei abstinendum, cum prohibet non solum perjurium tamquam malum; sed etiam juramentum tamquam mali occasionem: unde dicit: *serum audistis quia dictum est antiquis, Non perjurabis. Dicitur enim in Levit. 19. „ Non per-*

jurabis in nomine meo: “ & ne creaturas facerent sibi deos; præcepit reddere Deo juramenta, & non jurare per creaturas: unde subditur: *Redde autem Domino juramenta tua*, id est, si jurare contigerit, per creatorem jurabis, non per creaturam: unde dicitur in Deuter. 6., „ Dominum Deum tuum timebis, & per nomen ejus jurabis: “ *Hieronymus* (super illud, *Dico vobis non jurare.*) Hoc autem quasi parvulis fuerat lege concessum, ut quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent, sic & jurare permitterent in Deum, non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset Deo hoc exhibere quam demonis. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Nemo enim frequenter jurat qui non aliquando perjurat; sicut qui fecit consuetudinem multa loqui, aliquando loquitur impotuna. *Augustinus* contra Faustum (Lib. 19. cap. 23. à med. illius.) Quia vero perjurare grave peccatum est, longius autem remotus est à perjurio qui nec jurare consuevit, quam qui verum jurare proclivis est, maluit nos Dominus non jurantes (4) non recedere à vero, quam verum jurantes, appropinquare perjurio: unde subdit: *Ego autem dico vobis, Non jurare omnino.* *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 1. cap. 30.) In quo pharisæorum justitiam, quæ est non pejerare, confirmat: non enim potest perjurare qui non jurat. Sed quoniam ille jurat qui adhibet Deum testem, considerandum est ne contra hoc præceptum Domini Apostolus fecisse videatur, quia sæpe hoc modo juravit cum dixit Galat. 1. „ Quæ scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. “ Et Rom. 1., *Testis est mihi Deus, cui servo in spiritu meo.* „ Nisi forte quis dicat tunc cavendam esse jurationem cum aliquid dicitur per quod juratur: ut non juraverit, quia non dixit per Deum, sed dixit, „ Testis est mihi Deus. “ Ridiculum est hoc jurare; sed tamen etiam sciat hoc modo jurasse Apostolum dicentem 1. Corinth. 15., *Quotidie morior per gloriam vestram, fratres.* „ Quod ne quis ita existimet dictum, tamquam si diceretur, *Vestra gloria me fecit quotidie mori*, Græca exemplaria dijudicant, (5) in quibus quod scriptum est, *ni tin kauchisin himeteran*; id est per gloriam vestram, non nisi à jurante dicitur. *Augustinus* contra Mendac. (cap. 15.) Sed pleraque in verbis intelligere non valentes, in factis sanctorum colligimus quemadmodum oporteat accipi quod facile in aliam partem duceretur, nisi exemplis

Ex edit. P. Nicol. (a) Quenam vel qualis non occurrit ullibi, nec habetur in illa quæ nunc extat.

revocaretur. Juravit Apostolus in epistolis suis, & sic ostendit quomodo accipiendum est quod dictum est: *Dico autem vobis, non jurare omnino*, ne scilicet jurando, ad facilitatem jurandi veniatur, ex facilitate autem jurandi veniatur ad consuetudinem, & consuetudine in perjurium decidatur. Et ideo non invenitur jurasse nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam præcipitem. Et tamen Dominus omnino ait, *Non jurare*: non enim concessit ut id liceret scribentibus. Sed quia præcepti violati ream Paulum præsertim in epistolis conscriptis nefas est dicere, intelligendum est illud quod positum est, *Omnino*, ad hoc positum, ut quantum in te est non affectes, vel quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas jurandum. *Augustinus* contra Faustum (Lib. 19. cap. 23. à med.) In (1) scriptis ergo ubi est consideratio major, pluribus locis Apostolus jurasse invenitur, ne quisquam putaret etiam verum jurando peccari, sed potius intelligeret humane fragilitatis corda non jurando tutius à perjurio conservari. *Hieronymus* (super *Ego dico vobis*) Denique considera, quod hic Salvator non per Deum jurare prohibuit, sed per caelum, per terram, & per Hierosolymam, & per caput tuum: hanc enim per elementa jurandi persistentem consuetudinem semper (2) habuere Judæi. Qui autem jurat, aut veneratur, aut diligit eam per quem jurat; Judæi autem per Angelos, & urbem Hierosalem, & templum, & elementa jurantes, creaturas venerabantur Dei honore; cum in lege præceptum sit ut non juremus nisi per Dominum Deum nostrum. *Augustinus* de Serm. Domini in monte (Lib. 1. cap. 31.) Vel ideo additum est, *Neque per caelum*, quia Judæi non putabant se teneri juramento, si per ista jurassent; ac si dicat: *Cum juras per caelum, & terram, non te arbitris non debere Domino jusjurandum tuum*, quia per eum jurare convinceris cujus caelum thronus est, & cujus terra scabellum est: quod non est sic dictum quasi habeat Deus collocata membra in caelo, & in terra, ut nos cum sedemus; sed illa sedes Dei judicium significat. Et quoniam in hoc universo mundi corpore maximam speciem caelum habet, sedere in caelo dicitur, tamquam præstantior sit excellenti pulchritudine vis divina; terramque dicitur calcare, quod minimam speciem ordinat in extremis. Spiritualiter autem sanctas animas caeli nomine significat, & terræ; (3) pec-

S. Thom. Oper. Tom. VIII.
(1) *Al.* In præscriptis. (2) *Al.* habere Judæi noscuntur. (3) *Al.* peccatorem. (4) *Al.* omittitur hoc. (5) *Al.* jusjurando. (6) *Al.* infirmitate.

Ex edit. P. Nicol. (a) Non, ut in præcedenti editione notabatur ad marginem, hom. 12. operis imperfecti.

catrices: quoniam (1. Corinth. 11.) „ spiritualis „ omnia judicat. “ Peccatori utrum dictum est „ (Gen. 11.1.) Terra es, & in terram es. “ Et qui in lege manere voluit, sub lege ponitur; & ideo congruenter dicit, *Scabellum pedum eius*. Sequitur: *Neque per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis: quod melius dicitur, quam si diceret, Mea, cum tamen hoc dixisse intelligatur.* Et quia ipse utique est Dominus, Domino jusjurandum debet qui per Hierosolymam jurat. Sequitur: *Neque per caput tuum juraveris*. Quod enim poterat quisquam magis ad se pertinere arbitrari quam caput suum? Sed quomodo nostrum est ubi potestatem faciendi unum capillum album, aut nigrum non habemus? Propter quod dicitur: *Quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.* Ergo Deo debet jusjurandum quisquis etiam per caput suum jurare voluerit. Et hinc etiam cetera intelliguntur. *Chrysostomus* in hom. (a) 17. Attendite autem, quod elementa mundi extollit, non ex propria natura, sed ex habituque quam habent ad Deum, ne idolatriæ daretur occasio. *Rabbanus*. Qui autem jurare prohibuit, quomodo loqui oporteat, docuit subdens: *Sit autem sermo vester, Est est, non non*; id est quod est; sufficiat dicere, Est; quod non est, sufficiat dicere, Non est. Sive ideo dicitur *Est est, non non*, ut quod ore affirmes, operibus probes, & quod verbis negas, factis non confirmes. *Hilarius* (can. 4. in Matth. inter med. & fin.) Vel aliter. In fidei simplicitate viventibus jurare opus non est, cum quibus semper quod est, est, quod non non, & per (4.) hoc eorum & opus, & sermo omnis in vero est. *Hieronymus*. Evangelica igitur veritas non recipit juramentum, cum omnis sermo fidelis pro (5) juramento sit. *Augustinus* (Lib. 1. de Serm. Dom. cap. 30.) Quapropter qui intelligit non in bonis, sed in necessariis jurationem habendam, refrenet se quantum potest, ut non ea utatur nisi in necessitate, cum videt pigros esse homines ad credendum quod utile est credere, nisi juratione firmetur. Hoc ergo est bonum & appetendum, quod hic dicitur: *Sit sermo vester Est est, non non. Quod autem his abundantius est, à malo est*; id est, si jurare cogaris, sedas de necessitate veni-

(6) infirmitatis eorum quibus aliquid suades; quæ utique infirmitas malum est. Itaque non dixit, *Quod amplius est, malum est*: tu enim non malum facis qui bene uteris juratione, ut alteri persuadeas quod utiliter persuadeas; sed à ma-

Ex edit. P. Nicol. (a) Non, ut in præcedenti editione notabatur ad marginem, hom. 12. operis imperfecti.

lo est illius cuius infirmitate jurare cogaris. *Chrysostomus* in hom. 17. Vel à malo est, id est ab infirmitate eorum quibus lex jurare permisit. Ita enim Christus non monstrat veterem legem diaboli esse; sed à veteri imperfectione ducit ad abundantem novitatem.

(u) *Glossa*. Quia superius docuerat Dominus non esse proximo injuriam inferendam, nec irreverentiam Domino, consequenter hic docet qualiter se Christianus habere debeat ad injuriam sibi inferentes: unde dicit: *Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Augustinus* contra Faustum (Lib. 19. cap. 25.) Quod quidem ad reprimendas flammis odiorum in se invicem severentium, & immoderatos animos refrærendos ita præceptum est. Quis enim facile contentus est tantum rependere vindictæ quanto accepit injuriæ? Nonne videmus leviter lætos homines moliri (1) eadem, sitire sanguinem, vixque invenire in malis inimici unde satientur? Huic igitur immoderate ac injustæ ultioni lex justum modum figens, penam talionis insituit; hoc est, ut qualem quisque (2) intulit injuriam, tale supplicium rependat, quod non fomes, sed limes furoris est, non ut id quod sopitum erat, hinc accenderetur; sed ne id quod ardebat, ultra extenderetur: imposta est enim justa vindicta, quæ juste debetur ei qui passus fuerit injuriam. Quod autem debetur, etsi benigne remittitur, non tamen inique reperitur. Itaque cum peccet qui immoderate vult vindicari, (3) non peccet autem qui justè vult vindicari; remotior est à peccato non qui vult omnino vindicari: & ideo subdit: *Ego autem dico vobis, non resistere malo. Poteram autem & ego sic ponere: Dicitum est antiquis: Non injustè vindicabis: ego autem dico vobis, Ne vindicetis, quod adimpleto est: si per hæc verba, quod legi defuit, à Christo additum mihi videretur, ac non potius id quod lex volebat efficere, ne injustè se quisquam vindicaret, conservari tutius, si omnino se non vindicaret; Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Sine hoc enim mandato, legis mandatum stare non potest: quia si secundum legis mandatum omnibus reddere mala pro malis cœperimus, omnes efficiemur mali, eo quod persequentes abundant. Si autem, secundum Christi præceptum, non resistitur malo, & si mali non læniuntur, tamen boni permanebunt boni. *Hieronymus* (super illud, *Dentem pro dente*.) Dominus ergo noster, vicissitudinem tollens, truncat inita peccatorum: in lege namque culpa emendatur, hic peccatorum aufertur exordia. *Glossa*. Vel potest dici, quod

(1) Al. cedere. (2) Al. insituit. (3) Al. non qui justè &c. (4) Al. minime.

Dominus hoc dixit, justitiæ veteris legis aliquid addens. *Augustinus* de Serm. Domini in monte (Lib. 1. cap. 33.) Pharisæorum enim justitia minor est, non excedere vindictæ modum, & hoc est pacis inchoatio: perfecta autem pax est talem penitus nolle vindictam. Intra illud ergo primum quod præter legem est, ut majas malum pro minori malo reddatur, & hoc quod Dominus perficiendis discipulis dicit, ne pro malo ullum malum reddatur, medium locum tenet ut tantum reddatur quantum acceptum est; per quod à summa discordia ad summam concordiam transitus factus est. Quisquis enim malum prior infert, maxime à justitia distat; quisquis autem nulli prior malefecit, sed tamen lætus rependit gravius, recessit aliquantulum à summa iniquitate; qui vero tantum reddit quantum accepit, jam aliquid donat: justum est enim eum qui læsus prior, gravius lædi. Hanc ergo inchoatam (4) minimam justitiam ille perficit qui legem venit implere. Duos autem gradus qui intereunt, intelligendos relinquit: nam est qui non reddat tantum, sed minus; & hinc ascendit, qui omnino nil rependerit; quod parum videtur Domino, nisi & amplius sis paratus suscipere. Quapropter non ait, non reddere malum pro malo, sed non resistere adversus malum, ut non solum non rependas quod tibi fuerat irrogatum, sed etiam non resistas qui aliud irrogetur. Hoc enim est quod convenienter exponitur: *Sed si quis te percussit in dexteram maxillam tuam, præbe ei & alteram*: quod ad misericordiam pertinere hic maxime sentiunt qui eis quos multum diligunt, serviunt, vel pravis, vel phariseis, à quibus multa sæpe patiuntur, & si eorum salus id exigat, præbent etiam ut plura patiantur. Docet ergo Dominus medicus animarum, ut discipuli sui, eorum quorum saluti consulere vellent, imbecillitates æquo animo tolerarent. Omnis namque improbitas ex imbecillitate animi venit: quia nihil innocentiùs est eo qui in virtute perfectus est. *Augustinus* (de Mendac. ad Consentium cap. 15.) Ea vero quæ in novo testamento à sanctis facta sunt, valent ad exempla intelligendarum Scripturarum, quæ in præceptis digesta sunt; velut cum legitimus in Evang. Luc. 6., Accepisti alapa, pam &c. Exemplum autem patientiæ nullum quam ipsius Domini excellentius invenimus; & ipse cum alapa percussus esset, non ait, Ecce alteram maxillam; sed ait (Joan. 18.) „Si male dixi, exprobra de malo; si autem bene, quid me cadis?“ ubi ostendit illam præparationem alterius maxillæ: in corde facien-

ciendam. *Augustinus* in Serm. Domini in monte (Lib. 1. cap. 30.) Paratus enim fuit Dominus non solum in alteram maxillam cædi pro salute omnium, sed in toto corpore crucifigi. (Lib. 1. cap. 35.) Quæri autem potest quid sit dextera maxilla. Sed cum facies sit qua quisque cognoscitur, in faciem cædi secundum Apostolum est contemni ac despici. Sed quoniam facies non potest dici dextera, & sinistra, & tamen nobilitas est, secundum Deum, & secundum seculum, ita distribuitur tamquam in dexteram maxillam, & sinistram, ut in quocumque discipulo Christi contemptum fuerit quod Christianus est, multo magis in se contemni paratus sit, si quos hujusmodi sæculi honores habet. (Lib. 1. cap. 37.) Omnia autem in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera dividuntur: quorum unum est, quod restitui non potest, alterum quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, vindictæ solatium quæri solet. Quid enim prodest quod percussus repercutis, nunquid propterea quod in corpore læsum est restituitur? Sed tumulus animus talia fomenta desiderat. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in opere imperf.) Nunquid autem si repercuteris eum, compescuisti eum, ut te non percussit? Sed magis excitasti eum ut adhuc percuiat. Nam iracundia per iracundiam non compescitur, sed amplius irritatur. *Augustinus* in Serm. Domini in monte (Lib. 1. cap. 37.) Unde Dominus potius misericorditer perferendam alterius infirmitatem judicat, quam alieno supplicio suam mitigandam: neque tamen hic ea vindicta prohibetur quæ ad correctionem valet: ipsa enim pertinet ad misericordiam, nec impedit illud propositum quo quisquam paratus est ab eo quem correctum esse vult, plura perferre. Requiritur tamen ut & ille vindicet cui ordine rerum potestas data est; & ea voluntate vindicet qua pater in filium parvulum, quem odisse non potest. Sancti autem viri nonnulla peccata morte punierunt, quo & viventibus utilis metus incuteretur, & illis qui morte puniebantur non ipsa mors noceret, sed peccatum quod auferri posset si viverent. Inde est quod Elias multos morte affecit, de quo cum exemplum cepissent discipuli, reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ, sed ignorantiam vindicandi, animadvertens eos non amore correctionis, sed odio desiderare vindictam. Sed postquam eos docuit diligere proximum, intulit etiam Spiritui Sancto, non defuerunt tales vindictæ: nam & verbis Petri Ananias, & uxor ejus exanimis ceciderunt; & Paulus Apostolus tradidit quen-

dam satanæ in interitum carnis: & ideo quidam adversus corporales vindictas, quæ sunt in veteri testamento, nescio qua cæcitate sæviant, quo animo facta sunt, nescientes. *Augustinus* ad Bonifacium Comitem (epist. 50.) Quis autem mente sobrius Regibus dicat: Non ad vos pertinet, quis velit esse sive religiosus, sive sacrilegus? Quibus dici non potest: Non ad vos pertinet in regno vestro, quis velit pudicus esse, aut impudicus. Melius est quidem ad Deum colendum doctrina homines duci, quam pœna compelli; multis autem profuit, quod experimentis probavimus, prius dolore, vel timore cogi, ut postea possint doceri, aut quod jam verbis didicerant, opere sectari. Sicut enim meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Agnoscent (1) in Apostolo Paulo prius cogentem Christum, & postea docentem. *Augustinus* in Serm. Dom. in monte (Lib. 1. cap. 39.) Teuebitur ergo in hoc injuriarum genere quod per vindictam laitur iste modus à Christianis, ut accepta injuria non surgat odium, sed paratus sit animus plura perpeti, nec correctionem negligat qui vel consilio, vel auctoritate uti potest. *Hieronymus* (super illud, *Si quis te percussit*.) Secundum autem mysticos intellectus, percussa dextera nostra, non debemus sinistram præbere, sed alteram, hoc est alteram dexteram: justus enim sinistram non habet. Si nos hereticis in disputatione percussit, & dextrum dogma voluerit vulnerare, opponatur ei alius de Scripturis testimonium. *Augustinus* in Serm. Domini in monte (Lib. 1. cap. 39.) Aliud autem injuriarum genus est quod integrum restitui potest, cujus duæ sunt species: una ad pecuniam, altera ad opera pertinet: unde de primo horum duorum subdit: *Et ei qui vult tecum in judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*. Sicut ergo quod positum est de percussa maxilla, omnia significat quæ sic ingeruntur ab improbis ut restitui non possint nisi vindictas ita quod positum est de vestimento, omnia significat quæ possunt restitui sine vindicta; & hoc etiam ad præparationem cordis, non ad ostensionem operis præceptum rectè intelligitur. Et quod de tunica & vestimento dictum est, in omnibus faciendum est quæ aliquo jure temporaliter nostra esse dicimus. Si enim de necessariis hoc imperatum est, quanto magis superflua contemnete convenit? Et hoc ipse significat cum dicit: *Qui vult tecum in judicio contendere*: omnia ergo intelliguntur de quibus in judicio nobiscum contendere potest. Sed utrum & de servis accipiendum sit, magna questio est

(1) Al. in Apostolum Paulum, item Apostolum Paulum. (1)

non enim Christianum oportet sic possidere servum quemodo equum; quamvis fieri possit ut majori pretio valeat equus quam servus. Sed si servus rectius à te regitur quam ab illo, qui eum cupit auferre, nescio utrum quisquam audeat dicere, eum ut vestimentum debere contemni. *Chrysostronus* super *Matth.* (hom. 12: in opere imperf.) Indigna autem res est ut homo fidelis fiet in iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Vel si fidelis, certe secularis, & qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, perdes dignitatem Christi propter negotium mundani. Deinde omne iudicium irritatio cordis est, & cogitationum malarum: nam si videris quod causa tua fraudibus, aut pecuniis expugnetur, & similiter tuæ causæ tuæ adesse festinas, etiam ab initio hoc consilium non habuisti. *Augustinus* in *Enchiridion* (cap. 78.) Et ideo prohibuit hic Dominus suos de secularibus rebus cum aliis habere iudicium: Tamen cum Apostolus finit in Ecclesia talia iudicia finire inter fratres, fratribus iudicantibus, extra Ecclesiam vero terribiliter vetat; manifestum est quid secundum veniam concedatur infirmis. *Gregorius* in *Moralibus* (Lib. 31, cap. 10.) Sed tamen quidam dum temporalia nobis rapiunt, solummodo sunt tolerandi; quidam vero sunt servata caritate prohibendi, non sola cura ne nostra subtrahantur, sed ne rapientes non sua, semetipsum perdat. Plus enim ipsis raptoribus debemus metuere quam rebus irrationabilibus defendendis iniuriæ. Cum autem pro terrena re pax à corde cum proximo scinditur, apparet quod plus res quam proximus amatur. *Augustinus* in *Serm. Domini* (Lib. 1, cap. 36. à med.) Tertium vero injuriarum genus quod ad operam pertinet, ex utroque confectum est, (1) & cum vindicta, & sine vindicta potest restituui: nam qui angariat hominem, & cogit se improbe adjuvari ab invito; & penam improbitatis potest luere, & operam reddere. In hoc ergo genere injuriarum, Dominus docet animarum christianarum esse patientissimum, & ad plura referenda paratum: unde subdit: *Et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo alia duo.* Et hoc utique monet non tam ut pedibus agas, quam ut animo sis paratus. *Chrysostronus* in hom. 13. Angariare enim est iniuste trahere, & sine ratione vexare. *Augustinus* de *Serm. Domini* in monte (Lib. 1, cap. 36.) Sic ergo dictum putamus, *Vade cum illo alia duo*, scilicet millia, ut tria compleri voluerit, quo numero significatur perfectio: ut meminerit quisquis hoc facit, perfectam se implere iustitiam: prop-

(1) *Al. deest & cum vindicta.*

ter quod & tribus exemplis hoc præceptum innuavit, & in hoc tertio exemplo, simpliciter dupliciter additur, ut triplum compleatur. Vel per hoc accipitur quod in præcipiendo tanquam tolerabilius incipiens paulatim creverit: nam primo præberi voluit alteram maxillam, cum fuerit dextra percussa, ut minus perfere paratus sis quam petulisti. Deinde illi qui tunicam vult tollere, jubet & pallium dimitti, vel vestimentum secundum aliam litteram; quod aut tantumdem est, aut non multo amplius. Tertio de mille passibus, quibus addenda dicitur duo millia usque ad duplum perducit. Sed quoniam parum est non nocere, nisi & beneficium præstes, consequenter adjungit: & dicit: *Qui autem petit à te, da ei.* *Chrysostronus* super *Matth.* (hom. 12, in opere imperf.) Quia divitiarum nostrarum non sunt, sed Dei: Deus enim depensatores divitiarum suarum voluit non esse, non dominos. *Hieronymus* (super illud, *Qui petit à te, da ei*) Sed si de elemosynis tantum dictum intelligamus, in pluribus pauperibus hoc stare non potest; sed & divites si semper dederint, semper dare non poterunt. *Augustinus* in *Serm. Domini* (Lib. 1, cap. 40.) Dicit ergo: Omni petenti da, non omnia petenti, ut si des quod dare honeste potes, & iuste. Quid enim si pecuniam petat qua innocentem conetur opprimere? Quid si stuprum petat? Dandum est ergo quod nec tibi, nec alteri nocet, quantum ab homine credi potest; & cum negaveris quod petit, indicanda est iustitia, ut non eum inanem dimittas, & aliquando melius aliquid dabis, cum petentem iniuste correxeris. *Augustinus* ad *Vincetium* (epist. 48.) Utilius enim esurienti panis tollitur, si de cibo securus iustitiam negligat, quam esurienti panis frangitur, ut vi iniustitiae seductus acquiescat. *Hieronymus* (ibidem.) Potest enim intelligi de pecunia doctrinæ, quæ nunquam deficit, sed quanto plus datur, tanto amplius duplicatur. *Augustinus* (Lib. 1, de *Serm. Domini* in monte cap. 40.) Quod autem ait, *Et volenti mutuari à te ne avertaris*, ad animam referendum est: „ hilarem enim datorem diligit Deus: „ 2. *Corinthi* 9. Mutuatur autem omnis qui accipit, etiam ipse non soluturus sit, quia misericordibus Deus plura restituit. Aut si non placet accipere mutuantem, nisi eum qui accipit redditorum, intelligendum est Dominum ipsa duo genera præstandi esse complexum: nam aut donamus, aut reddituro commendamus. Recte ergo ad hoc beneficii genus hortando dicit, *Ne avertaris*, id est, ne propterea voluntatem alienam quasi Deus non redditurus sit, cum homo red-

dit.

diderit: cum enim ex præcepto Dei facis, infructuosum esse non potest. *Chrysostronus* super *Matth.* (hom. 12, in opere imperf.) Ergo jubet nos Christus mutuum dare, non tamen sub usuris: quia qui sic dat, non sua dat, sed aliena tollit; de uno vinculo solvit, & multis alligat; & non propter Dei iustitiam dat, sed propter proprium lucrum. Similis est etiam pecunia usuraria aspidis morsui: nam sicut venenum aspidis latenter omnia membra corrumpit, sic usura omnes facultates convertit in debitum. *Augustinus* ad *Marcellinum* (epist. 5, par. ante med.) Obijciunt autem quidam, quod hæc Christi doctrina Republice moribus nulla ex parte conveniat: nam quis, inquit, tolli sibi ab hoste aliquid patitur, vel Romanæ provincie depradatoribus non mala velit belli iure rependere? Sunt autem ista præcepta patientiæ semper in cordis preparatione retinenda, ipsaque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem multa etiam cum invitis benigna quadam asperitate plectendis; ac per hoc si terrena Respublica præcepta christiana custodiat, & ipsa bella sine benevolentia non gerentur, ut ad pietatis iustitiæque pacatam societatem victis facilius consulatur: nam cui licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur: quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, qua poenalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut hostis interior roboratur. (x) *Glossa.* Docuit Dominus supra, injuriam inferenti non esse resistendum, sed ad plura perseveranda paratum esse; nunc autem ulterius docet injuriarum inferentibus impendendum esse caritatis affectum simul, & effectum. Et cum præmissa ad complementum iustitiæ legis pertineant, convenienter hoc ultimum (1) rite pertinet ad impletionem caritatis, quæ, secundum Apostolum, est legis plenitudo. Dicit ergo: *Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum.* *Augustinus* in 1. de *Doct. Christiana* (cap. 30.) Quod autem nullum hominem excepit qui præcepit proximum diligere. Dominus in parabola semivivi relicti ostendit, dicens proximum qui erga illum extitit misericors, ut eum intelligamus proximum cui exhibendum esset misericordiarum officium, si indigeret: quod nulli negandum esse, quis non videat? Domino dicente: *Benefacite his qui oderunt vos.* *Augustinus* de *Serm. Domini* in monte (Lib. 1, cap. 41. à medio.) Gradum autem esse in pharisaorum iustitia, quæ ad legem

S. Thom. Oper. Tom. VIII.

(1) *Al. deest rite.* (2) *Al. autem.*

Ex edit. P. Nicol. (a) Non sic expresse qualis nunc est; sed pars istius dicti tantum ad marginem notatur ibi, nec indicatur unde sumptum sit. (b) Vel in antiquis codicibus cap. 11 super illud *Job* 31. *Si gavisus sum ad ruinam ejus qui me oderat.*

vetem pertinere, hinc intelligitur quod multi etiam eos à quibus diliguntur oderunt. Ascendit ergo aliquem gradum qui proximum diligit, quamvis adhuc oderit inimicum: unde ad hoc designandum subditur: *Et odio habebis inimicum tuum*: quæ vox non est accipienda ut iustitiam iusto, sed permittentis infirmo. *Augustinus* contra *Fauftum* (Lib. 19, cap. 24.) Quæro autem à Manichæis, cur proprium vellet esse legis Moyli quod dictum est antiquis, *Oderis inimicum tuum*. An & Paulus non dixit homines quosdam Deo odibiles? Quærendum est ergo quomodo intelligatur exemplo Dei, cui dixit Paulus quosdam odibiles, odio habendos inimicos; & rursus exemplo Dei, qui facit solam suam viti super bonos, & malos, diligendos inimicos. Hæc itaque regula est quæ & Oderimus inimicum propter id quod in eo bonum est, id est rationalem creaturam. Audita igitur, & non intellecto quod antiquis dictum erat, *Oderis inimicum tuum*, ferebantur homines in hominum odium, cum non deberent odire nisi vitium. Hos ergo corrigit Dominus cum subdit: *Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros*; ut qui jam dixerat: *Non veni solvere legem, sed implere*: præcipiendo utique ut diligamus inimicos, cogeret nos intelligere quomodo possemus unum eundemque hominem & odisse propter culpam, & diligere propter naturam. *Glossa.* (a) Sed sciendum est, in toto corpore legis non esse scriptum: *Odio habebis inimicum tuum*; sed hoc dicitur quantum ad traditionem scribarum, quibus visum est hoc addendum; quia Dominus præcepit filiis Israel persequi inimicos suos, & delere Amalech de sub caelo. *Chrysostronus* super *Matth.* (hom. 12, in opere imperf.) Sicut (2) enim quod dictum est: *Non concupisces*, non dictum est ad carnem, sed ad animam; sic in hoc loco caro quidem inimicum suum diligere non potest, anima autem potest: quia dilectio, vel odium carnis in sensu est; animæ vero in intellectu. Quando ergo nocemur ab aliquo, & si sentimus odium, non tamen exequi volumus; cognosce quia caro nostra odit inimicum, anima vero diligit. *Gregorius* 22. *Moral.* (b) (cap. 6, 10, & 11.) Inimici autem dilectio tunc veraciter custoditur cum non de protectio desicimus, nec de ruina illius lætamur. Non enim amat aliquis quem non vult esse meliorem, eumque stantem voto persequitur quem cecidisse gratulatur. Evenerit tamen plerumque so-

S. Thom. Oper. Tom. VIII.

(1) *Al. deest rite.* (2) *Al. autem.*

Ex edit. P. Nicol. (a) Non sic expresse qualis nunc est; sed pars istius dicti tantum ad marginem notatur ibi, nec indicatur unde sumptum sit. (b) Vel in antiquis codicibus cap. 11 super illud *Job* 31. *Si gavisus sum ad ruinam ejus qui me oderat.*

let ut non amissa caritate, & inimici nos ruina lætificet, & rursus ejus gloria sine invidiæ culpa contriuet; cum & ruente eo quosdam bene erigi credimus, & proficiente illo plerosque injuste opprimi timemus. Sed ad hoc servandum est discretionis examen, ne cum nostra odia exequimur, fallamur sub specie utilitatis alienæ. Oportet etiam pensare quid debemus quæzæ peccatoris, & quid justitiæ ferientis: nam cum perversum quemquam Omnipotens percussit, & congaudentum est justitiæ judicis, & condolendum miseriæ perentis. *Glossa.* (a) Qui autem sunt contra Ecclesiam, tribus modis ei adyersantur, odio, verbis, & cruciati corporis. (1) Ecclesia è contra diligit, (2) unde dicit, *Diligite inimicos vestros*: benefacit, unde sequitur, *Benefacite his qui oderunt vos*: & orat unde sequitur: *Et orate pro persequentibus, & calumniantibus vos.* Hieronymus (super illud, *Diligite inimicos vestros.*) Multi præcepta Dei imbecillitate sua, non sanctorum viribus æstimantes, impossibilia putant esse quæ præcepta sunt; & dicunt sufficere virtutibus, non odisse inimicos; ceterum diligere plus præcipi quam humana natura pariat. Sciendum est ergo Christum non impossibilia præcipere, sed perfectâ, quæ fecit David in Saul, & Absalon; Stephanus quoque martyr pro lapidantibus deprecatus est: & Paulus anathema cupit esse pro persecutoribus suis. Hoc autem Jesus & docuit, & fecit, dicens: Luc. 23. „Pater igitur, noce illis.“ *Augustinus* in Enchir. (cap. 73.) Sed perfectorum sunt ista filiorum Dei: quo quidem se debet omnis fidelis extendere, & humanum animum ad hunc affectum, orando Deum, secumque luctandò, perducere. Tamen hoc tara magnum bonum, tantæ multitudinis non est, quantam credimus exaudiri, eum in oratione dicitur (infra 6.) *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* *Augustinus* de Serm. Domini in monte (Lib. 1. cap. 42.) Oritur autem hic quæstio, quod huic præcepto Domini in quo nos hortatur orare pro inimicis, multæ aliæ Scripturæ partes videntur adversæ: quia in Prophetis inveniuntur multæ imprecationes adversus inimicos; ut est illud Psal. 108. „Fiant filii ejus pupilli.“ Sed sciendum quod Prophetæ solent figura imprecantis futura prædicere. Sed illud magis movet quod dicit Joannes (1. Joan.

(1) *Al. omittitur Ecclesia.* (2) *Al. unde sequitur primo Diligite inimicos vestros; secundo, Benefacite his qui oderunt vos; tertio, Et orate &c.* (3) *P. Nicolai habet ex textu Augustini:* Nam ipsa est sincera, & plena justitiæ, & misericordiæ vindicta martyrum &c. (4) *Al. injustitiam.* (5) *Al. æqualem non vindicari; tertius &c.*

EX EDIT. P. NICOL. (a) Nullius nomen præferens, & prius diminuta prolata, omittendo quod Ecclesia diligit, quod benefacit, & quod orat.

5.) „Est autem peccatum ad mortem, non pro illo dico ut oret quis: „aperte enim ostendit esse aliquos fratres pro quibus orare nobis non præcipitur, per hoc quod præmittit: „Si quis scit peccare fratrem suum &c. cum Dominus etiam pro persecutoribus nos jubet orare. Nec ista quæstio solvi potest, nisi fateamur aliqua peccata esse in fratribus, quæ inimicorum persecutione sunt graviora. Nam & Stephanus orat pro eis à quibus lapidatur, quia nondum Christo crediderant; & Apostolus Paulus (2. Tim. 4.) non orat pro Alexandro, quia frater erat, & per invidiam, fraternitatem oppugnando peccaverat. Pro quo autem non oras, jam non contra illum oras. Sed quid agimus de his contra quos oratum à sanctis accipimus, non ut corrigerentur (nam hoc modo pro ipsis potius oratum est) sed ad illam ultimam damnationem, non sicut contra Domini traditorem per Prophetam (nam illa prædictio futurorum, non oratio supplicii fuit) sed sicut in Apocalypsis 6. legimus, martyres orare ut vindicarentur? Sed hinc non oportet mori. Quis enim audeat affirmare utrum contra ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? (3) Nam ipsa & justitiæ, & misericordiæ vindicta martyrum, ut everteretur regnum peccati, quo regnante tanta perpessi sunt. Destruitur autem partim correctio hominum, partim damnatione perseverantium in peccato. Nonne tibi videtur Paulus in seipso Stephanum vindicasse cum dicit (1. Corinth. 9.) „Castigo corpus meum, & in servitutem redigo?“ *Augustinus* de Quæst. nov. & vet. testam. (quæst. 68.) Vel animæ occisorum clamant vindicari se postulant; sicut sanguis Abel clamavit de terra non voce, sed ratione. Nam & opus opificem laudare dicitur per hoc ipsum quod videntem se oblectat: non enim tam impatientes sunt sancti ut urgeant fieri quod sciunt tempore præfinito futurum. *Chrysothomus* in hom. 18. Videt autem quot gradus ascendit, & qualiter nos in ipsum virtutis verticem statuit. Primus gradus est non incipere (4) injuriam; secundus (5) ut injuriam ulciscens, æquali supplicio sis contentus; tertius non facere vexanti quæ quis passus est; quartus exponere seipsum ad patiendum mala; quintus amplius se tribuere quam ille vult qui, fecit mala; sextus non odio habere eum qui hoc operatur; septimus diligere; oc-

tavus benefacere; nonus pro ipso orare. Et quia magnum erat præceptum, præclarum præmium, subdit, scilicet fieri similes Deo: unde dicit, *Ut sitis sicut Patris vestri, qui in caelis est.* *Hieronymus* (in fin. Com. cap. 5.) Si quis enim præcepta Dei custodiat: (1) filius Dei efficitur: ergo non in natura filius est, hic scilicet de quo loquitur, sed arbitrio suo. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 1. cap. 46.) Ex illa autem regula intelligendum est quod hic dicitur, quæ & Joan. dicit (cap. 1.) Dedit eis potestatem, filios Dei fieri. „Unus enim naturaliter Filius est; nos autem potestate accepta efficitur filii, in quantum illa quæ ab eo præcipiuntur implemus. Itaque non ait, Facite ista, quia estis filii; sed Facite ista, ut sitis filii. Cum autem ad hoc nos vocat, ad similitudinem suam vocat: unde sequitur: *Qui solem suum facit oriri super bonos, & malos, & pluit super justos, & injustos.* Potest autem per solem intelligi non iste visibilis, sed ille de quo dicitur (Malach. 4.) „Vobis qui timetis nomen Domini, orietur sol justitiæ“ & per pluviam irrigatio doctrinæ veritatis: quia bonis, & malis apparuit, & evangelizatus est Christus. *Hilarius* (can. 4. in Matth. non procul à fine.) Vel in baptisimi & spiritus sacramento tribuit solem, & pluviam. *Augustinus* (Lib. 1. de Serm. Domini in monte cap. 46.) Vel potest accipi sol iste visibilis, & pluvia qua fructus gignuntur, quia iniqui in Libro Sapientiæ (cap. 5.) plangunt: „Sol non ortus est nobis.“ Et de pluvia spirituali dicitur Psalm. 5. „Mandabo nubibus meis ne pluant super eam.“ Sed sive hoc, sive illud, magna Dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur. Non autem solum ait, *Qui facit solem oriri*; sed addidit *suum*, id est quem ipse fecit: ut hinc admoneretur quanta liberalitate ex præcepto ejus præstare debemus quod non creamus, sed ex muneribus ejus accipimus. *Augustinus* ad Vincentium (epist. 48.) Sed sicut ista dona ejus laudamus, ita etiam flagella in eos quos diligit cogitemus. Unde non omnis qui parit, amicus est, nec omnis qui verberat, inimicus: melius est enim cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. *Chrysothomus* super Matth. (hom. 13. oper. imperf.) Caute autem dixit, *Super justos, & injustos*; non super justos ut injustos: quia omnia bona Deus non propter homines dat, sed propter sanctos, sicut & flagella propter peccatores; sed in bonis non separat peccatores à

justis, ne desperent; nec in malis justos à peccatoribus, ne gloriantur: maxime cum malis bona non profint, quæ male viventes ad præjudicium suum percipiunt; nec bonis mala noceant, sed magis profint ad justitiæ lucrum. *Augustinus* in Lib. 1. de Civ. Dei (cap. 8.) Nam bonus temporalibus bonis non extollitur, nec malis frangitur. Malus autem ideo hujusmodi (2) infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur. Vel ideo ista temporalia bona & mala utrique voluit esse communia, ut nec bona cupidius appetantur, quæ mali habere cernuntur, nec mala turpiter evitentur, quibus & boni afficiuntur. *Glossa.* (a) (interl. super illud; *Si diligitis.*) Amate autem amantem, naturæ est, inimicum vero amare est caritatis; & ideo sequitur: *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis, scilicet in caelo?* (3) Nullam: de his enim dicitur (infra 6.) *Recepistis mercedem vestram.* Sed tamen hæc oportet facere, illa non omittere. *Rabbanus* (super illdem verbis.) Si ergo peccatores erga dilectores suos (4) natura dace volunt esse benefici, multo magis vos majoris dilectionis (5) signo amplecti debetis etiam non amantes: unde sequitur: *Nonne & publicani hoc faciunt?* id est qui publica vectigalia exigunt, vel qui publica negotia sæculi, vel lucra sectantur. *Glossa.* Si vero pro his tantum oraveritis qui aliqua affinitate vobis conjuncti sunt, quid amplius habet beneficium vestrum quam infidelium? unde sequitur: *Et si salutareritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis?* Salutatio enim est quædam species orationis. *Nonne Ethnici hoc faciunt?* *Rabbanus* (loc. cit.) Id est gentiles, nam ethnos Græcæ, Latine, gens dicitur, qui tales sunt ut fuerint genti, scilicet sub peccato. *Remigius.* Quia vero perfectio dilectionis ultra dilectionem inimicorum non potest procedere, ideo postquam Dominus præcepit diligere inimicos, subjunxit: *Esote ergo & vos perfecti, sicut & Pater vester caelestis perfectus est.* Ipse quidem perfectus est ut omnipotens, homo autem ut ad omnipotentem aditus: nam sicut quandoque in Scripturis pro veritate, & æqualitate accipitur: ut ibi (Josue 1.) „Sicut fui cum Moysè, ita ero & tecum:“ aliquando autem pro similitudine, ut hic. *Chrysothomus* super Matth. (hom. 13. in op. imperf.) Sicut enim filii carnales simulant patres in aliquo corporis signo, ita filii spirituales Deum in sanctitate.

(y) *Glossa.*

(1) *Al. & filius.* (2) *Al. felicitate.* (3) *Al. desit* Nullam. (4) *Al. versa vice.* (5) *Al. signum. P. Nicolai emendat sinu.*

EX EDIT. P. NICOL. (a) Ex interlin. sine ullo nomine colligitur, sed non quoad ultimam appendicem ex Matth. 23. mutuam.

(y) *Glossa*. (a) Postquam Christus legem quantum ad præcepta implevit, incipit nunc eam adimplere quantum ad promissa, ut pro cælesti mercede præcepta Dei faciamus, non pro terrenis, quæ lex promittebat. Omnia autem terrena ad duo potissima reducuntur, scilicet ad humanam gloriam, & ad terrenorum affluentiam; quorum utrumque in lege promissum esse videtur. De gloria enim dicitur in Deuter. 28. „Faciet te Dominus excelsoiorem, cunctis gentibus quæ versantur in terra.“ De affluentia vero temporalium ibidem subditur: „Abundare te faciet Dominus in omnibus bonis.“ Et ideo Dominus hæc duo ab intentione fidelium excludit, scilicet gloriam, & terrenorum affluentiam. (b) Sed sciendum quod appetitus gloriæ propinquus est virtuti. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 13. in op. imperf.) Ubi enim res agitur gloriosa, ibi facilius invenit locum gloriationis occasio; & ideo intentionem gloriæ primo Dominus excludit: præ omnibus enim vitiis carnalibus periculosius hoc esse in hominibus intellexit: cum enim omnia mala servos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat servos Dei, quam servos diaboli. *Prosper* in Libro de Sent. Aug. (sent. 317.) Quas etiam vires nocendi habeat humanæ gloriæ amor, non sentit, nisi qui ei bellum indixerit: quia etsi cuiquam facile est laudem non cupere dum negatur, difficile tamen est ea non delectari cum offertur. *Chrysostomus* super Matth. (c) (hom. 13. in op. imperf.) Intuere autem qualiter incepit velut de fera aliqua difficile cognita disputans, & apta furari eum qui non valde vigilat: occulte enim ingreditur, & omnia quæ intus sunt, insensibiliter aufert. *Chrysostomus* (d) in hom. 19. Et ideo hoc cautius cavendum mandat dicens: *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.* Cor autem nostrum attendere debemus: invisibilis enim est serpens quem observare jubemur, & latenter ingreditur, & seducit. Sed in corde mundo si surreptio inimici successerit, mox homo iustus discernit quia spiritu alieno pulsatur; si autem cor fuerit iniquitatibus plenum, suggestionem diaboli non facile intelligit: & ideo præmitit, *Ne irascaris, Ne concupiscas:* quia qui malis istis subjectus est, cor suum non potest attendere. Sed quomodo potest fieri ut non coram hominibus elemosynam faciamus? Aut si fiat, quomodo non sentimus? Si enim

(1) *Al. sic.* (2) *Al. conspicimus.* (3) *Al. hominibus.*
 EX EDIT. P. NICOL. (a) Non habetur in Glossa quæ nunc extat, nec apud Interpretes occurrit. (b) *Chrysostomus* hom. 19. in Matth. (c) In hom. 19. (d) Super Matth. in oper. imperf.

(e) Vel in antiquis codicibus cap. 38. super illud Job 8. *Inter lapides commorabitur.* (f) De Verbis Domini, non, sicut prius, de Serm. Domini in monte, c. 2. in op. imperf. in h. l. quod

quod propter Deum fit, Deo datur, & ab eo (1) recipitur; quod autem propter homines fit, in ventos effunditur. Quæ est autem sapientia res dare, & verba vacua comparare, & mercedem Dei contemnere? Vel illum aspice a quo laudem expectas, qui te propter Deum facere putat, alioquin vituperaret te magis. Ille autem qui plena quidem voluntate propter homines facit, ille propter homines fecisse videtur: Si autem per alicujus cor cogitatio vana ascendit, desiderans hominibus apparere, anima autem intelligens contradicit: ille non propter homines fecisse videtur: quia quod cogitavit, passio carnis est; quod elegit, iudicium animæ.

(2) *Augustinus* de Serm. Domini in monte (Lib. 2. cap. 5.) Generaliter supra Dominus iustitiam nominavit cum dixit: *Attendite ne iustitiam vestram &c.* nunc autem per partes exequitur. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 13. in oper. imperf.) Ponit autem tria fortia bona, scilicet elemosynam, orationem, & jejunium, contra tria mala, adversus quæ Dominus temptationis bellum suscepit: pugnavit enim pro (2) nobis contra gulam in eremo; contra avaritiam supra montem; contra vanam gloriam supra templum. Est ergo elemosyna quæ dispergit, contra avaritiam quæ congregat; jejunium contra gulam, quia ei contrarium; oratio vero contra vanam gloriam, quia cum omnè malum ex malo nascatur, sola vana gloria de bono procedit; ideo non destruitur per bonum, sed magis nutritur: nullum ergo remedium potest esse contra vanam gloriam nisi oratio sola. *Ambrosius* (super illud ad Timoth. 4. „Pietas ad omnia, utilis est.“) Omnis autem sententia disciplinæ christianæ in misericordia, & pietate est; & ideo ab elemosyna incipit, dicens: *Cum ergo facis elemosynam, noli tuba canere ante te.* *Chrysostomus* super Matth. (hom. 12. in op. imperf.) Tuba autem est omnis actus, vel sermo per quem operis prætantia demonstratur; puta, qui facit elemosynam quando aliquem videt præsentem, vel intercedente aliquo, aut honestiori personæ, quæ potest retribuere; alias autem non facit. Sed & si in loco secreto fecerit eo proposito ut laudabilis videatur, tuba est. *Augustinus* (Lib. 2. de Serm. Domini in monte cap. 1.) Sic ergo quod dicit, *Noli tuba canere ante te*, ad hoc respicit, quod superius ait: *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.* *Hieronymus* (initio Comment. in cap. 6. Matth.) Qui autem tuba canit, elemosynam

S. Thom. Oper. Tom. VIII. in-
 (1) *Al. recipitur.* (2) *Al. bonis.* (3) *Al. & subdit.* (4) *Pater Nicolai habet hic: Glossa.* For-
 sitan in convocandi populi gratiam hoc faciebant, ut omnes irent ad spectaculum; unde hæserit
 non indicans. (5) *Al. qui.*

faciens, hypocrita est, (3) & ideo subdit: *Sicut hypocrita faciunt.* (4) *Isidorus* (Lib. 10. Etymol. cap. 8.) Nomen hypocrite tractum est a specie eorum qui in spectaculis contexta facie incedunt, distinguentes vultum vario colore, ut ad personam quam simulant, colorem perveniant, modo in specie viri, modo in femina, ut fallant populum dum in ludis agunt. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 2. cap. 3. in initio.) Sicut ergo hypocrita, idest simulatores, tamquam imitatores personarum aliarum, agunt partes illius quod non sunt: non enim qui agit partes Agamemionis, vere ipse est, sed simulat eum: sic & in Ecclesiis in omni vita humana (5) quisquis se vult videri quod non est, hypocrita est: simulat enim se iustum, & non exhibet, qui totum fructum in laude hominum ponit. *Glossa.* Et ideo subdit loca publica, cum dicit, *In synagogis, & vicis;* & finem intentum, cum subdit: *Ut honorificentur ab hominibus.* *Gregorius* Lib. 31. Moral. (cap. 11. in novis exempl. cap. 8.) Sciendum vero est, quod sunt nonnulli qui & sanctitatis habitum tenent, & perfectionis meritum exequi non valent; quos nequaquam credendum est inter hypocritarum numerum currere: quia aliud est infirmitate, aliud callida simulatione peccare. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 2. cap. 3. circa med.) Tales autem qui simulatione peccant, ab inspectore cordis Deo mercedem non capiunt, nisi fallacie supplicium: & ideo subditur: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* *Hieronymus* (super hoc verbo.) Non Dei mercedem; sed suam: laudati enim sunt ab hominibus, quorum causa exercere virtutes. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 2. cap. 6.) Hoc autem respicit ad illud quod supra posuit: *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum.* Sic ergo non quomodo illi elemosynam facias, sed quomodo facienda sit, jubet convenienter, cum dicit: *Te autem faciente elemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* *Chrysostomus* in hom. (19. super illud, *Nesciat sinistra.*) Hoc autem per superabundantiam dicitur; ac si dicat: Si possibile est te ipsum ignorare, & ipsas manus latere possibile esset, studiosissimum est tibi. *Chrysostomus* super Matth. (hom. 13. in op. imperf.) Apostoli autem interpretantur in Lib. Canonum sic. Dextera est populus Christianus, qui est ad dextram Christi; sinistra autem est omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit, ne Christiano elemosynam faciente, qui est dextera,

infidelis aspiciat, qui est sinistra. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte. (Lib. 2. cap. 4. & 5.) Sed secundum hoc videbitur nulla esse culpa velle placere fidelibus, cum tamen in quorumlibet hominum laude finem boni operis constituere prohibeamur. Ut autem te imitentur quibus facta tua placuerint, non tantum fidelibus, sed etiam infidelibus exhibendum est. Si autem (ut alii dicunt) sinistram inimicum putaveris, ut nesciat inimicus tuus cum elemosynam facis; cur ipse Dominus inimicis Judæis circumstantibus misericorditer sanavit homines? Deinde quomodo cum ipso inimico faciemus, ut illud impleamus præceptum (Prov. 21.) „Si esurierit inimicus tuus, ciba illum?“ Tertia opinio est ridenda eorum qui dicunt, sinistræ nomine uxorem significari, ut quoniam in te familiari tenaciores pecuniarum solent esse feminae, lateat eas cum aliquid viri alienis impendant, propter domesticas lites. Non autem solis viris hoc præceptum datum est, sed etiam feminae; cui ergo sinistræ iubetur femina occultare opus misericordiae suae? An etiam vir sinistra erit feminae? Quod si quispiam putat, cum præceptum sit talibus, ut se invicem bonis moribus lucrifaciant, non sibi debent occultare bona opera sua; nec furta facienda sunt, ut promeretur Deus. Quod si occultandum est aliquid, quamdiu alterius infirmitas id æquo animo non potest sustinere, quamvis non illicite fiat; non tamen femina per sinistram significari facile apparet totius capituli significatione; & etiam quam sinistram vocet. Quod enim in hypocritis culpatum est, quod scilicet laudes hominum quarunt; hoc tu facere ventaris; quapropter sinistra videtur significare delectationem laudis; dextera autem significat

intentionem implendi præcepta divina. Cum ergo conscientiae (1) facientis elemosynam misceat se appetitio laudis humanae, fit sinistra conscientiae dextera. *Nesciat ergo sinistra*; id est, non se misceat conscientiae tuae, laudis humanae appetitio. Dominus autem noster multo magis prohibet solam sinistram in nobis operari, quam eam misceri operibus dexterae. Quo autem sine hoc dixerit, ostendit cum subdit: *Ut sit elemosyna vestra in abscondito*, id est in ipsa bona conscientia, quæ humanis oculis demonstrari non potest, nec verbis aperiri, quandoquidem multa mentiuntur. Sufficit autem tibi ad promerendum præmium ipsa conscientia, si ab eo expectas præmium, qui solus conscientiae inspector est. Et hoc est quod subditur: *Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*. Multa Latina exemplaria habent, *Reddet tibi palam*. *Chrysostramus* super Matth. (hom. 13. in op. imperf.) Impossibile est enim ut opus bonum hominis in abscondito dimittat Deus; sed in hoc sæculo manifestat, & in illo glorificat, quia gloria Dei est: sicut & diabolus manifestat malum, in quo malitiae ejus virtus ostenditur. Proprie autem publicat omne bonum in sæculo illo cuius bona non sunt communia bonis & malis: ideo cuiquamque illic benè fecerit Deus, manifestum est quia pro mercede justitiae suae meruit illud. Merces autem justitiae in hoc sæculo manifesta non est, quia hic non solum boni, sed etiam mali sunt divites. *Augustinus* de Serm. Dom. in monte (Lib. 2. cap. 4.) Sed in Græcis exemplaribus, quæ (2) propria sunt, non invenimus, *Palam*. *Chrysostramus* in hom. 19. Si ergo vis habere inspectores eorum quæ facies, ecce habes non solum Angelos, aut Archangelos, sed Deum universorum.

(1) *Al.* faciendi. (2) *P.* Nicolai ponit priora.

CAPUT VI.

(a) **C**UM oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, & in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; & Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

(b) Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam peratis eum.

(c) Sic ergo vos orabit: Pater noster qui es in cælis.

(d) Sanctificetur nomen tuum.

(e) Adveniat regnum tuum.

(f) Fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra.

(g) Panem nostrum super substantialeni da nobis hodie.

(h) Et

(h) Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

(i) Et ne nos inducas in tentationem.

(k) Sed libera nos a malo. Amen.

(l) Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester caelestis delicta vestra; si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.

(m) Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.

(n) Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito; & Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

(o) Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo, & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt, & furantur. Thesaurizare autem vobis thesauros in cælo, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

(p) Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quante erunt?

(q) Nemo potest duobus dominis servire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diligit; aut unum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo servire, & mammonæ.

(r) Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum?

(s) Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque merunt, neque congregant in horrea; & Pater vester caelestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?

(t) Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt. Non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est sicut unum ex istis. Si enim fenum agri quod hodie est, & cras in glibano mittitur, Deus hic vestit: quanto magis vos modicæ fidei?

(u) Nolite ergo solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia Gentes inquirunt. Scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis. Querite ergo primum regnum Dei, & justitiam ejus; & hæc omnia adjicientur vobis.

(x) Nolite ergo solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit enim diei malitia sua.

(a) **C**hrystostomus super Matth. (hom. 13. in oper. imperf.) Salomon dicit (Eccli. 8.), „Ante orationem præpara animam tuam.“ Quod quidem facit qui faciens elemosynam venit ad orationem; bona enim opera excitant fidem cordis, & dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo elemosyna præparatio est orationis, & idem Dominus post elemosynam (1) convenienter de oratione nos instruit. *Augustinus* de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. 6.) Non autem hoc monet nunc ut oremus, sed quomodo oremus; sic nec superius ut faciamus elemosynam, sed quo animo faciamus. *Chrysostramus* super Matth. (ibidem.) Est autem oratio quasi quoddam spiritale tributum, quod anima offert Deo de visceribus suis. Quanto ergo gloriosior est, tanto cautior est servanda, ne propter homines facta vilescat; & ideo dicit: *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ*, *Chrysostramus* in hom. (19.) Hypocritas vocat, qui Deum se fingentes orare, homines circumspiciunt; & ideo subdit: *Qui amant in synagogis orare*. *Chrysostramus* super Matth. (hom. 13. in oper. imperf. super illud, *Qui amant*.) Puto autem (2) quod non ad locum hoc refert Dominus, sed ad propositum orantis: in conventu enim fidelium orare laudabile est, sicut dictum est Psal. 67. In ecclesiis benedicitur Deo. „Qui ergo sic orat ut ab hominibus videatur, non Deum aspicit, sed homines; & ideo quantum ad propositum suum in synagoga orat. Cujus autem orantis mens solum aspicit Deum, quamvis in synagoga orat, tamen apud se in secreto videtur orare. Sequitur: *Et in angulis platearum*: (3) ut videantur abscondite orare; & sic dupliciter laudantur, & quia orant,

(1) *Al.* consequentes. (2) *Al.* non ad locum hoc refertur quod ait Dominus. (3) *Al.* ut videantur, abscondite orant.